

Witold Molik

"Powstanie i działalność
Towarzystwa Historii Starożytności
Pomorza w Szczecinie w latach
1824-1918 : z dziejów pomorskiej
nauki i kultury XIX i początku XX w.",
Maciej Szukała, Szczecin 2000 :
[recenzja]

Acta Cassubiana 3, 263-266

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

WITOLD MOLIK

**MACIEJ SZUKAŁA,
POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ TOWARZYSTWA
HISTORII STAROŻYTNOŚCI POMORZA
W SZCZECINIE W LATACH 1824-1918.
Z DZIEJÓW POMORSKIEJ NAUKI I KULTURY
XIX I POCZĄTKU XX W.,
WYDAWNICTWO ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO
„DOKUMENT” W SZCZECINIE,
SZCZECIN 2000, SS. 222, ILUSTR.**

Wiek XIX przyniósł dynamiczny rozwój regionalnych i lokalnych towarzystw historycznych w Niemczech. Zajmowały się one gromadzeniem pamiątek historycznych i ochroną zabytków oraz inspirowaniem i organizowaniem badań nad dziejami poszczególnych regionów. Przyczyniały się do integracji niemieckiego społeczeństwa, ożywiały życie kulturalne w miastach i na prowincjach. Pozostały liczącą się i w dużym stopniu wykorzystywaną do dzisiaj spuścizną naukową. We wschodnich prowincjach państwa pruskiego działalność towarzystw historycznych nabierała z upływem lat coraz większego znaczenia politycznego. O ile początkowo badacze należący do owych towarzystw interesowali się w szerokim zakresie słowiańskimi początkami Pomorza oraz życzliwie i z uznaniem odnosili się do dorobku dziejowego Słowian, to po zjednoczeniu Niemiec starali się przede wszystkim uwypuklać niemieckie zasługi dla rozwoju wschodnich prowincji i wykazywać, że stanowią one integralną część państwa pruskiego. Szczególnie w Poznaniu i Prusach Zachodnich ważnym zadaniem towarzystw historycznych stało się także krzewienie i utrwalanie wśród częściowo napływowej tutaj ludności niemieckiej świadomości tożsamości regionalnej.

Zasługująca niewątpliwie na dokładne zbadanie działalność niemieckich towarzystw historycznych we wschodnich prowincjach Prus w słabym stopniu wzbudzała dotąd zainteresowanie historyków. Niemieccy badacze poświęcali im głównie okolicznościowe publikacje. Pełnego opracowania w książce Małgorzaty Niedziel-

skiej doczekały się jedynie dzieje towarzystw naukowych w Prusach Zachodnich¹. Poznańskiemu towarzystwu historycznemu (Historische Gesellschaft für die Provinz Posen) poświęcono tylko kilka słabo udokumentowanych artykułów². Nadal czeka ono na swojego dziejopisa. Utworzone już w 1824 roku w Szczecinie Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza (THiSP) było jednym z najstarszych i pod względem liczby członków jednym z największych towarzystw historycznych w Niemczech. Choć odegrało ważną rolę w życiu społecznym, naukowym i kulturalnym miasta i prowincji pomorskiej, jego dzieje nie zostały wyczerpująco zbada- dane i ukazane w osobnej monografii. Praca Macieja Szukały wypełnia zatem dotkliwie odczuwaną lukę w historiografii.

Już na wstępie wypada stwierdzić, że otrzymaliśmy książkę poprawnie skonstruowaną i solidnie udokumentowaną. Autor zastosował tradycyjny, chronologiczno-problemowy układ treści, chcąc możliwie przejrzysto ukazać dzieje szczecińskiego THiSP. Przeprowadził szeroką kwerendę źródłową w Archiwum Państwowym w Szczecinie i Archiwum Krajowym w Gryfii; wykorzystał sumiennie składający się z 194 jednostek zespół akt „Pomorskiego Towarzystwa Historyczno-Archeologicznego”, niektóre spuścizny (Hugona Lemkego, Martina Wehrmanna itd.), drukowane sprawozdania roczne THiSP, wydawnictwa źródłowe, pisma urzędowe, przeanalizował zawartość kilkuset roczników periodyków naukowych („Baltische Studien” i innych), sięgnął do prasy szczecińskiej i gryfijskiej oraz kilku pamiętników. Duże wrażenie robi również liczące kilkaset pozycji zestawienie wykorzystanych w książce opracowań.

Przejrzysty układ treści sprawia, że czytelnik łatwo może znaleźć w ocenianej pracy poszukiwane informacje. Składa się ona ze wstępu wyjaśniającego założenia rozprawy i zawierającego charakterystykę wykorzystanych źródeł oraz z czterech rozdziałów i zakończenia. W pierwszym rozdziale autor charakteryzuje tło społeczne i intelektualne „ery towarzystw historycznych” w Niemczech, omawia wpływ przemian społeczno-politycznych oraz reform oświatowych na kształtowanie się świadomości narodowej mieszkańców Prus i innych państw niemieckich w końcu XVIII i w pierwszych dziesięcioleciach XIX wieku. Wykazuje tutaj, że szybki rozwój pod względem liczebnym towarzystw historycznych w dziewiętnastowiecznych Niemczech następował w wyniku świadomego działania państwa i warstw mieszczańskich. W rozdziale drugim opisuje powstanie i pierwsze lata istnienia szczecińskiego towarzystwa historycznego (1824-1831), krystalizowanie się celów jego działalności, rolę nadprezydenta Johanna Augusta Sacka i oświeco-

M. Niedzielska, *Niemieckie towarzystwa naukowe w Prusach Zachodnich w latach 1815-1920*, Toruń 1993.

Zob. m.in. M. Cygański, *Niemieckie towarzystwo historyczne w Poznańskim (1885-1945)*, „Przegląd Zachodni” 1969, nr 5/6, s. 322-379; K. Malonowski, *Niemieckie towarzystwo historyczne w Poznaniu – działalność w latach 1885-1919*, „Przegląd Zachodni” 1990, nr 3, s. 1-18.

nego mieszczaństwa w tym procesie. W rozdziale trzecim przedstawia dzieje towarzystwa w następnym, zamkniętym datami 1832-1871, okresie, w którym integrowało się ono z innymi niemieckimi towarzystwami historycznymi i rozszerzało systematycznie swoją działalność, gromadząc tzw. starożytności, publikując tomy ważnych źródeł do dziejów Pomorza, wydając od 1832 roku „Baltische Studien” itd. Wreszcie w czwartym rozdziale omawia rozwój towarzystwa w okresie między zjednoczeniem Niemiec a zakończeniem pierwszej wojny światowej. Był to okres największej aktywności jego członków i wpływu na ewolucję ich postaw i poglądów nacjonalistycznej szkoły pruskich historyków oraz rozkwitu działalności wydawniczej. Staraniem szczecińskiego THiSP ukazało się wówczas szereg edycji źródłowych, a w 1887 r. rozpoczęto wydawanie „Monatsblätter” – miesięcznika zawierającego przyczynki i krótkie artykuły z zakresu bogatej problematyki dziejów Pomorza, znacznie powiększono zbiory archeologiczne i numizmatyczne.

Maciej Szukała z powodzeniem osiągnął postawiony przed sobą cel badawczy. Ukazał w swej książce pełny (niezawierający większych luk) obraz dziejów szczecińskiego Towarzystwa Historii Pomorza i Starożytności, jego genezę, etapy rozwoju, ustrój, kierunki badań, kontakty z innymi towarzystwami historycznymi, stosunki z władzami administracyjnymi prowincji pomorskiej, formy działalności (edycje źródłowe, czasopisma, inne publikacje, poszerzanie zbiorów, prace nad katalogiem zabytków, wycieczki itd.), zmiany w liczebności i strukturze społecznej członków oraz źródła dochodów i strukturę wydatków. Podjął udaną próbę udowodnienia postawionych we wstępie (s. 12) tez badawczych. Wykazał, że powstanie towarzystwa historycznego w Szczecinie, podobnie jak innych towarzystw historycznych w Niemczech, było wyrazem emancypacji mieszczaństwa w dobie romantyzmu, i że ważną rolę w jego rozwoju odegrała miejscowa biurokracja. Wnikliwie omówił ewolucję szczecińskiego i gryfijskiego środowiska historycznego pod wpływem czynników politycznych i historiografii nacjonalistycznej, tzw. szkoły pruskiej. Ciekawie opisał też polemikę w końcu XIX wieku historyków pomorskich Ernsta Bernheima i Martina Wehrmana z czołowymi przedstawicielami niemieckiej historiografii powszechnej deprecjonującymi badania w zakresie historii regionalnej. W trakcie lektury niektórych części książki odczuwa się jednakże duży niedosyt. Autor położył nacisk na przedstawienie w niej jak najwięcej ustalonych faktów, zanedbując stronę wyjaśniającą. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza podrozdziałów poświęconych członkom THiSP (s. 109-116, 178-187). W zamieszczonych w nich tabelach autor ukazuje zmiany w liczebności i strukturze społeczno-zawodowej członków towarzystwa, ale zmian tych wszechstronnie nie wyjaśnia. Szczególnie w ostatnich podrozdziałach tabele zajmują więcej miejsca niż sam tekst. Powinny być one raczej umieszczone w aneksach.

W sumie uważam, że książka M. Szukały stanowi krok naprzód w badaniach nad niemieckimi towarzystwami historycznymi w XIX i pierwszych dziesięcioleciach XX wieku. Po opracowaniu dziejów towarzystw historycznych czynnych

w Poznańskim, Prusach Wschodnich i na Śląsku będzie można podjąć badania problemowe i porównawcze nad kształtowaniem się świadomości historycznej niemieckiej ludności i kierunków rozwoju historiografii regionalnych we wschodnich prowincjach monarchii Hohenzollernów.